

**ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ТАРАҚҚИЁТИ**
**РАЗВИТИЕ НАУКИ И
ТЕХНОЛОГИЙ**

3
2025

Тахририят ҳайъати раиси:

СИДДИҚОВА С.Ғ. –

Бухоро давлат техника университети ректори

Муовини:

НИЗАМОВ А.Б. –

БухДТУ илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректори

Тахрир ҳайъати:

МУҚИМОВ К.М. – ЎзР ФА академиги (ЎЗМУ)

ЖАЛИЛОВ А.Т. – ЎзР ФА академиги (Тошкент кимё-технология ИТИ)

НЕГМАТОВ С.Н. – ЎзР ФА академиги (“Фан ва тараққиёт” ДУК)

БАҲОДИРОВ Ғ.А. – т.ф.д., профессор, ЎзР ФА бош илмий котиби

ХАМИДОВ О.Х. – иқтисод фанлари доктори, профессор (БухДУ)

ЖАЛИЛОВ Т.Қ. – иқтисод фанлари доктори (DSc) (ТКТИ)

МУХТАРОВ Н.Ш. – техника фанлари доктори (DSc) (“Ўзбекнефтгаз” АЖ)

ТУХСАНОВ Х.А. – иқтисод фанлари доктори (DSc) (“Ўзбекнефтгаз” АЖ)

МАДИЕВ Р.Х. – техника фанлари доктори (DSc) (“Шуртан ГКМ” МЧЖ)

АДИЗОВ Б.З. – техника фанлари доктори (DSc), к.и.х., ЎзРФА УНКИ

ХУРМАМАТОВ А.М. – техника фанлари доктори, профессор, ЎзРФА УНКИ

СОБИРОВА Н.К. – филология фанлари номзоди, доцент, ЎЗМУ

ҒАФУРОВ Д.О. – Бухоро ДТУ ёшлар масалалари ва маънавий- маърифий ишлар бўйича биринчи проректори ф.ф.д (PhD)

ҚУРБОНОВ Ж.М. – техника фанлари доктори, профессор (Самарқанд ИСИ)

САИДОВ С.Б. – Бухоро ДТУ молия ва иқтисод ишлари бўйича проректори

ШАРИПОВ М.З. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

АСТАНОВ С.Х. – физика-математика фанлари доктори, профессор

РАХМОНОВ Х.Қ. – техника фанлари доктори, профессор

ВОХИДОВ М.М. – техника фанлари доктори, профессор

ЖЎРАЕВ Х.Ф. – техника фанлари доктори, профессор

САДУЛЛАЕВ Н.Н. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАЖИДОВ Қ.Х. – техника фанлари доктори, профессор

ФОЗИЛОВ С.Ф. – техника фанлари доктори, профессор

ИСАБАЕВ И.Б. – техника фанлари доктори, профессор

АБДУРАҲМОНОВ О.Р. – техника фанлари доктори, профессор

НИЗОМОВ А.Б. – иқтисод фанлари доктори, профессор

ЖУМАЕВ М.Р. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

ЮНУСОВА Г.С. – фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор

ЖЎРАЕВА М.М. – филология фанлари доктори (DSc), профессор

ТЎХТАЕВА З.Ш. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАХМУДОВ М.Ж. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

ХАЙИТОВ Р.Р. – техника фанлари доктори (DSc), к.и.х.

БОЗОРОВ Ғ.Р. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

БОЛТАЕВ З.И. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

ОЛТИЕВ А.Т. – техника фанлари доктори, (DSc)

ЖАЛИЛОВ Р.Б. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАХМУДОВ М.И. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАЖИДОВА Н.Қ. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

АХМЕДОВ В.Н. – кимё фанлари номзоди, профессор

МАХМУДОВ Р.А. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

ПУЛАТОВА М.И. – физика-математика фанлари номзоди, профессор

Бош муҳаррир:

ДЎСТОВ Ҳ.Б. – кимё фанлари доктори, профессор

Муҳаррирлар:

БАРАКАЕВА Д.Ф., ОРТИҚОВА С.Ж., ИСТАМОВА Г.Х.

Мусахҳиҳ:

АРТИКОВА М.М.

ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ТАРАҚҚИЁТИ

ИЛМИЙ – ТЕХНИКАВИЙ ЖУРНАЛ

РАЗВИТИЕ НАУКИ И

ТЕХНОЛОГИЙ

НАУЧНО – ТЕХНИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Журнал Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги Бухоро вилояти бошқармасида 2014 йил 22-сентябрда № 05-066-сонли гувоҳнома билан рўйхатга олинган

Муассис:

Бухоро давлат техника университети

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги ОАК Раёсатининг 2017 йил 29-мартдаги №239/5-сонли қарори билан диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган. 2019 йилда Ўзбекистон Республикаси ОАК Раёсатининг қарорлари билан қайта рўйхатдан ўтказилган.

Тахририят манзили:

200100, Бухоро шаҳри, Қ. Муртазоев кўчаси, 15-уй, Бухоро давлат техника университети

Тел: 0(365) 223-92-40

Факс: 0(365) 223-78-84

Электрон манзил:

E-mail: fantt_jurnal@umail.uz

Журналнинг тўлиқ электрон варианты билан

<https://journal.bmti.uz/>

сайти орқали танишиши мумкин.

Ушбу журналда чоп этилган материаллар тахририятнинг ёзма рухсатисиз тўлиқ ёки қисман чоп этилиши мумкин эмас. Тахририятнинг фикри муаллифлар фикри билан ҳар доим ҳам мос тушмаслиги мумкин. Журналда ёритилган материалларнинг ҳаққонийлиги учун мақолаларнинг муаллифлари ва реклама берувчилар масъулдирлар.

МУНДАРИЖА - СОДЕРЖАНИЕ – CONTENT

ТЕХНИКА, ТЕХНОЛОГИЯ ВА ЖИҲОЗЛАР	
Khaidarov Sh.B., Khamzaev A.A. Optimal angle of installation of the ekg excavator boom . . .	4
Xamroyev X.X., Isamov R. N., Azizov B.A., Turayeva U.X. Metallarining sirt tozaligini profilograf-profilometr yordamida tajribada o‘rganish	8
Kudratov Sh.I. The influence of oils on the reliability and longevity of diesel locomotive engines .	13
Bayboboyev N.G., Abdualiyev N.H. Mashina-separatorning qoziqchali barabani massasining inersiya momentlari va o‘ziga xos tebranish chastotalarini aniqlash	18
Temirov S.A. Construction and testing of a parabolic solar concentrator	23
Urinov A., Qadirxanov J. Magistral neft quvurlarini korroziyaga qarshi himoya qoplamalar parametrlarning ratsional qiymatlarini aniqlash.	27
Egamberdiyev I.P., Qayumov B.B., Ochilov A.S., Bo‘ronov Sh. B. Legirlangan po‘latda ikki fazali qayta kristallanishda tuzilma hosil bo‘lishi.	33
Зокирова Д.А, Салимова З.Б. Свободные и затухающие крутильные колебания.	36
Bafoyev D.X. Po‘latdan tayyorlangan mahsulotlarning yuza qatlamining mustahkamligini oshirish	40
Tashpulatov N.E., Sattorov A.X. Drenaj tizimlaridagi oqim tezligi va gidravlik samaradorlikni o‘rganish	46
Akabirova L.X. “Buxorotosh” zavodi uchun uch bosqichli shag‘al toshlarini qayta ishlash texnologik sxemasini tanlash.	52
КИМЁ ВА КИМЁВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	
Фозилов Х.С., Туробжонов С.М., Фозилов С.Ф. Кам олтингугуртли дизел ёқилғиларининг мойловчанлик хоссаларига юқори ёғ кислота ва спиртларнинг присадкалик хусусиятларини ўрганиш	58
Jumayev J.H. Sintez qilib olingan n-morfolinbutanon-2ning ingibitorlik xossasining tadqiqi . . .	62
Maxmudov M.J., Haydarov B.A. Alyuminiy saqllovchi koagulyantlarning turlari va ularning asosiy xususiyatlarini tadqiq qilish	67
Rosilov M.S., Beknazarov H.S., Saparov S.X. Oltingugurt bitum aralashmalariga modifikatorlar tasirini o‘rganish	75
Sharipova N.O‘., Atoev E.X., Axmedov V.N. Mahalliy xomashyolardan olingan adgezivlarning qiyosiy tahlili va samaradorligini o‘rganish.	82
Садикова Н.К., Амонов М.Р. Оқава сув таркибидаги нефт маҳсулотларини тозалаш кинетикасини ўрганиш	87
Фозилов Х.С., Туробжонов С.М., Нарзуллаева А.М., Фозилов С.Ф. ҚМПЭ ва ҚМПШ ни ТЕРМО ва гравиметрик усул ёрдамида хоссаларини ўрганиш.	92
Murodov M.N., Do‘stov H.B., Panoyev E.R., Murodov J.M. Nordon gazlarni absorbsion tozalash texnologik jarayoni muhiti uchun gravimetrik usulda po‘lat namunasining korroziya tezligini aniqlash	95
Xamidov D.G‘., Fozilov S.F., Tilloyev L.I. Quyi molekulyar polimer chiqindi suyuq fraksiyasining IQ spektroskopik tahlili	101
Saloydinov A.A., Botirov S.B. Avtomobil benzinlari uchun oksigenatli qo‘shimchalarning fizik – kimyoviy tahlili	106
Tursunova M.A., Majidova N.Q., Majidov Q. Mahalliy <i>juniperus (archadosh)</i> turlardan efir moylari olish jarayonini tadqiq qilish.	112
Haydarova H.A., Niyazov L.N. Gidrooksibenzoy kislotalarining oltingugurt saqlagan amidlarining potensial biologik faolligi.	121

МАШИНАСОЗЛИК ВА ЭНЕРГЕТИКА	
Axtamov R.A., Axtamov B.R., Rustamov N.B. Bug‘latish yuzasi tukli qora mato bo‘lgan quyosh suv chuchitgichining issiqlik hisobi	126
O‘rinov.U.A., Abdullayeva.Sh.F. Mexanik ishlov berishda RDB dastgohlarini qo‘llashning muammoli tahlili	130
Teshaev M.X., Nematov Sh.N., Murodov K.J. Yashil energetika. Transport harakati mexanik energiyasidan elektr energiya olish metodi	134
Tuyboyov O.V., Kodirov B.Sh. Integration of artificial intelligence in real-time monitoring of metal-cutting processes.	139
Teshaev M.X., Murodov K.J. Transport vositasi harakatida mexanik energiyasini elektr energiyaga aylantirish qurilmasining matematik modeli	148
Tovboyev A.N., Boynazarov G‘.G‘. Yuqori garmonik tashkil etuvchilar asosida yuklama tugunlarida kuchlanish va ferrozonans hodisalarni elektr ta‘minoti tizimini samaradorligiga ta‘sirini baholash.	153
Kodirov B.Sh., Tuyboyov O.V. Dynamic adjustment of cutting parameters for enhanced machining efficiency.	164
Бабаназарова Н.К., Хусенов Д.Р. Анализ расхода электроэнергии на производственные нужды, на примере газотранспортной системы.	172
Tovboyev A.N., Boynazarov G‘.G‘. Korxona uzluksiz texnologik jarayonlarining elektr ta‘minoti samaradorligini oshirish.	177
Maxmudov B.M., Daliyev A.A. Factors in selecting a solar concentrator.	184
Raxmonov I.U., Uzaqov N.Ch., Nematov L.A. Zaryadlash qurilmalarida chiqish tokini prognozlash dolzarbliligi.	189
ИНФОРМАТИКА ВА АХБОРОТ – КОММУНИКАЦИОН ТИЗИМЛАР	
Xudoyberganov M.O‘., Axtamova L.A. Dasturiy kodni avtomatik tekshirish tizimlarining algoritmik yechimlari	195
ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	
Elmurodova A.S., Atamuratova T.I., Ergasheva X.B. Ko‘pkomponentli yormalar uchun potensial xom ashyoning antinutrient omillari va ularni profilaktik bartaraf qilish usullari.....	203
Рахмонов К.С., Ибрагимов У.М., Атамуратова Т.И. Моделирование рецептурного состава хлеба пшеничного сортового с использованием пряно-ароматического сырья.....	208
ТЎҚИМАЧИЛИК ВА ЕНГИЛ САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	
Uzoqova L.P. Poyabzalning qulayligini belgilovchi omillarni ilmiy asoslari	217
Мухтарова З.Н. Проектирование композиционных материалов для одежды	222
Мўминов Қ.М., Хамраева С.А., Хайитметова Р. Турли тола таркибли ипларнинг сифат кўрсаткичлари тадқиқоти	226
Саидова А.С. Болаларнинг ўсиб улғайиш давридаги морфологик ўзгаришларининг кийим шаклига таъсири	230
Komilov Sh.R., Jurayeva G.R., Mamadaliyev N.V. Paxta tolasining sifat ko‘rsatkichlari tahlili	234
Agzamova S.M., Gulyayeva G.X., Musayev N.M., Mukimov M.M., Karimova N.H. Yangi tuzilishdagi ikki qatlamli trikotaj to‘qimalarining texnologik ko‘rsatkichlari tadqiqi.....	241
Abduraxmanova F.A. Poyabzal materiallarining xossalari va ularning poyabzal gigiyenik xususiyatlariga ta‘siri	245
Gafurova N.T., Hasanova M.E. Kichik yoshidagi qiz bolalar kiyimi assortimentini shakllantirish	249

Ражабова Г.Ж. Мода саноатининг экологияга таъсири	254
Tursunova Z.N. Kiyim osti normal mikromuhitini ta'minlashda teri tuzilishining roli	259
Ражабова Г.Ж. Проблемы быстрой моды	262
Temirova G.I., Shodmonova M.S. Trikotaj asosli mo'yna buyumlariga ishlov berishning zamonaviy texnologiyalari va istiqbollari.	267
Пардаев Б.Ч., Джамолов Р.К., Росулов Р.Х., Каримова Г.Т. Пахта бўлакчаларини ҳар бир қозикчали барабандаги ҳаракатининг назарий асослари.....	270
Худойбердиев М.Р., Очилов Т.А., Ёдгоров С.Қ. Пахтани дастлабки ишлаш жараёнининг пахта толаси физик-механик хоссаларига таъсири.....	274
Xamrayeva S.A., Kazakova D.S., Mirnazarova D.J. Belgilangan parametrlar asosida kostyumbop matolarni loyihalash.....	278
Жаллиев Б.А., Зойиров А.Х., Жаллиев Ж.Б. Способы опыления и урожайность хлопчатника	283
Ortiqova K.I., Umarov A.A., Nasriddinova Z.R. Urug'lik va texnik chigitlar uchun linter mashinalarida avtomatik boshqaruv tizimlarini joriy etish.	289
Karimova N.H. Ustki trikotaj mahsulotlari uchun xomashyo sarfi kamaytirilgan aralash trikotaj to'qimalarning samarali tuzilishlarini ishlab chiqish.	293
Каландаров Р.К., Каршинев О.Н. Статистическая обработка результатов экспериментальных исследований полученных в хлопкоочистительных заводах.....	297
Ражабов А.И., Нодирова М.Н. Ўзбекистон Республикаси тўқимачилик саноатида, маҳаллий жун толаласидаги ипларнинг сифат кўрсаткичларига таъсири	302
Каландаров Р.К., Росулов Р.Х., Урозов М.К., Пардаев Б.Ч. Математическая модель колебаний корпуса машины при его креплении к фундаменту.....	306
Rajabov A.I., Nodirova M.N. Methods for eliminating the main problems of technological sections of wool processing in our republic	310
АНИҚ ВА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАР	
Fayazova D.S. Authentic material's history	316
Salomova M.Z. Zamonaviy terminologiyaning rivojlanish bosqichlari va aspektlari	321
Шарипова Ф.Н. Семантические модели выражения терминологического значения	324
Shoyimqulova M.Sh. Termin va umumiy so'zlarning o'ziga xos morfologik va semantik xususiyatlari	327
Mannonov Y.O. Barkamol avlod tarbiyasida axborot – kutubxonalarning roli va ahamiyati	331
Рабиев Ғ.Б. Бухоро вилояти қишлоқ аҳоли пунктларининг ирригация тизимини яхшилаш ва ишлаб-чиқариш зоналарини тўғри жойлаштириш масалалари.....	334
Azizov B.A., Xamroyev X.X. Nazariy mexanika fanini o'qitishda qurilish mutaxassisliklari uchun hisoblash-grafik ishlarini rasmiylashtirish	338
Xakimova M.Y. Yangi ma'naviy makonda kutubxonalarning ijtimoiy vazifalari	344
Бахрамова З.Р. Лексико-семантические особенности терминологии в английском и узбекском языках	349
Xakimova M.Y. Jadid kutubxonalari va mutolaa.....	352
Gafurova N.T., Hikmatov N.I. Texnik oliy o'quv yurtlarida zamonaviy ta'lim shakllari va usullari.	357
Sabirova N., Abduazizova D. Leksik birliklarning lingvopragmatik xususiyatlari	362
Saidova G.Sh., Abidova Z.K., Saidov Sh.Sh. Kasb ta'limi o'qituvchilarida professional o'zini o'zi anglashda ijtimoiy psixologik ta'sir ko'rsatuvchi omillar.	365
Нурмурадова Ш.И. Чакмоқдай умр маҳсули	369

nolga teng bo'ladi. Bu natija tugunga ta'sir etayotgan kuchlarning bir to'g'ri chiziqda yotgan sterjenga perpendikulyar o'qqa proyeksiyalari muvozanat shartidan kelib chiqadi. Masalan, 1-rasmda tasvirlangan ferma uchun P_4 kuch bo'lmaganda 15-sterjen nolli sterjen bo'ladi, bundan esa 13-sterjen ham nolli sterjen ekanini anglash mumkin. Agarda P_4 kuch mavjud bo'lsa, u holda bu sterjenlarning birortasi ham nolli sterjen bo'la olmaydi.

Agar hisoblashda biror tugunga ta'sir etadigan noma'lum kuchlar soni ikkitadan ko'p bo'lsa, u holda kesish usulidan foydalanish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, dars soatining qisqaligini inobatga olgan holda talabalarga maksimal darajada nazariy va amaliy mashg'ulotlarni yetkazib berilsa talaba o'ziga qo'yilgan vazifani, ya'ni masalani qiyinchiliksiz bajara olish imkoniyati ortadi. Maqolada keltirilgandan tashqari yana qo'shimcha ravishda pedagogik texnologiyalardan klasster, "Qanday?" usuli, BBB usullaridan unumli foydalansa bo'dadi.

Adabiyotlar:

1. T.R.Rashidov Nazariy mexanika, «O'zbekiston» nashriyoti, 2019 yil. Toshkent
2. SH.A.SHOobidov Nazariy mexanika, «YAngi asr avlodi» nashriyoti- Toshkent, 2008yil.
3. A.A.Yablonskiy va boshqalar. Nazariy mexanidan kurs ishlari uchun topshiriqlar to'plami, T. O'qituvchi 2002. 416 b.
4. I.V.Meshcherskiy Nazariy mexanikadan masalalar teplami. Toshkent "O'qituvchi", 1989 yil, 467 bet.
5. Xusanov Q. Nazariy mexanika (statika : Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent. 2019 yil. 560 bet.
6. Mirsaidov M.M., Mavlanov T.M., Xudaynazarov Sh., Donayev B.D. «Nazariy mexanika. Statika». O'quv qo'llanma : - Toshkent: "Zamin nashr", 2021. 270 b.
7. M.Murodov K.Y.Usnatdinov X.M. Inoyatova Nazariy mexanika. «Istiqlol» nashriyoti, Toshkent 2004 yil, 207 bet
8. Meriam J.L., L.G.Kraige L.G. Engineering Mechanics. Statics. Kinimatics. Dynamics. 2012.
9. Prof. Dr.ING.Vasile SZolga. Theoretical Mechanics. 2010.
10. Sandor B.I., Roloff R., et.al., "Mechanics of Solids". Ed.Frank Kraith. Boca Raton:CRC Press LLC, 1999, 140 p.
11. Roland Janco, Branislav Hucko. "Introduction to Mechanics of Materials". Part:1,2. 2013, bookboon.com. 160 p, 234 p.
12. H.To'rayev "Nazariy mexanika", darslik, "Noshir", Toshkent-2012.

Azizov Baxtiyor Abduvoxidovich – Buxoro davlat texnika universiteti. "Mexanika va muhandislik grafikasi" kafedrası dotsenti Tel.: (+99891) 403-47-37. E-mail: babduvoxidovich@mail.ru

Xamroyev Xamza Xamidovich – Buxoro davlat texnika universiteti. "Mexanika va muhandislik grafikasi" kafedrası katta o'qituvchi Tel.: (+99833) 0257533, E-mail: hamroyev2010@mail.ru

YANGI MA'NAVIY MAKONDA KUTUBXONALARNING IJTIMOIIY VAZIFALARI Xakimova M.Y.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.

Annotatsiya. Ilmiy maqolada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli yangilanish jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan dolzarb masalalar qatorida erkin fikrlash, zamonaviy va innovatsion ma'naviy makonni yaratish masalasi alohida ahamiyatga ega ekanligi, jamiyatning ma'naviy borlig'i shakllarini o'zicha qamrab olishi, mutolaa madaniyatini shakllantirish zaruriyati masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: yangi ma'naviy makon, ma'naviyat, qadriyat, an'analar, urf-odatlar, ma'rifatli jamiyat, mutolaa, mutolaa muhiti, mediaehtiyor, oila muhiti, bolalar mutolaasi.

СОЦИАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ БИБЛИОТЕК В НОВОМ ДУХОВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Хакимова М.Ю.

Узбекский государственный институт искусств и культуры.

Аннотация. В научной статье показано, что свободомыслие, создание современного и инновационного духовного пространства имеет особое значение среди актуальных вопросов, связанных с масштабными процессами обновления, осуществляемыми в нашей стране, и форм духовного существования общества. освещены вопросы необходимости его освещения и формирования культуры чтения.

Ключевые слова: новое духовное пространство, духовность, ценности, традиции, обычаи, просвещенное общество, чтение, среда чтения, медиа потребности, семейная среда, детское чтение.

SOCIAL TASKS OF LIBRARIES IN THE NEW SPIRITUAL SPACE

Khakimova M.Y.

Uzbek state institute of arts and culture.

Annotation. In the scientific article, among the topical issues related to the large-scale renewal processes ongoing in our country, the issue of free thinking, the creation of a modern and innovative spiritual space, the forms of spiritual existence of society, the need for its coverage and the formation of a reading culture are highlighted.

Key words: new spiritual space, spirituality, values, traditions, customs, enlightened society, reading, reading environment, media needs, family environment, children's reading.

Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini yaratish jarayonida jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichi talablariga javob bera oladigan, zamonaviy va innovatsion ma'naviy makonni shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyatga egadir.

Yangi ma'naviy makon nima? degan savolga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" asarida quyidagicha javob berilgan: "Mening nazarimda, u biz orzu qilayotgan Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasi yaqqol aks etadigan, xalqimiz intilayotgan va el-yurtimiz baxtiyor yashaydigan ma'rifatli jamiyatdir"[1].

Yangi ma'naviy makonni yaratish uchun, birinchidan, hozirgi globallashuv jarayonida ma'naviyat va ma'rifatga, yoshlarning axloqiy tarbiyasiga va bilim olishiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Ikkinchidan, "ommaviy madaniyat" tarzida kirib kelayotgan turli xavf- hatarlarga qarshi kurashish uchun asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy ma'naviy merosiga tayangan holda faoliyat ko'rsatish talab qilinadi.

Buning uchun "Jaholatga qarshi ma'rifat" g'oyasi asosida jamiyatga uzliksiz ma'naviy-ma'rifiy tarbiya, targibot-tashviqot ishlarini tashkil etishning strategik yo'nalishlarini va ularni amalda qo'llash uslublarini ishlab chiqish zarurdir.

Yangi ma'naviy makonni yaratishda "Jaholatga qarshi ma'rifat" g'oyasini amalga oshirishda ko'pgina ma'daniy-ma'rifiy muassasalar qatorida kutubxona-axborot muassasalari alohida ijtimoiy vazifani amalga oshiradilar. Kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy vazifalarini aniqlash kutubxonachilik ishi vazifasi va amaliyotidagi asosiy masalalardan biridir. Ushbu masala "Kutubxonalarning ijtimoiy roli", "Kutubxonalarning ijtimoiy missiyasi" tushunchalari orqali ifodalanib, kutubxonalarning ijtimoiy muassasa sifatida shakllanishiga yordam beradi. Kutubxona-axborot muassasasi inson faoliyatining bilish, o'zgartirish, kommunikativ (o'zaro bog'lovchilik), badiiy, qadriyat-yo'naltiruvchilik singari barcha jabhalri bilan bog'liqdir.

Kutubxona-axborot muassalari jamiyatdagi barcha ma'daniy va ma'naviy-ma'rifiy muassasalar bilan o'zaro aloqadorlikda faoliyat olib boradi. Shunga ko'ra, kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy vazifasi (funktsiyasi) muammosi ushbu o'zaro aloqadorlik tizimida aniqlash zarur bo'lgan murakkab masalalardan biridir.

"Funksiya" tushunchasi sotsiologik ma'noda muayyan ijtimoiy institutning yuqori darajadagi tashkiliy tizim ehtiyojlariga nisbatan bajaradigan vazifasini anglatadi.

Kutubxonashunoslik fanlarida "funksiya" tushunchasini yanada aniqlashtirib olish uchun "Kutubxona-axborot muassasasi jamiyatda qanday vazifalarni bajaradi? "Jamiyat unga qanday majburiyatlarni yuklaydi?", "Kutubxona-axborot muassasasi jamiyatga qanday vazifalarni amalga oshirishga yordam beradi?" degan savollarga javob berish zarur.

Boshqacha aytganda, kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy vazifasi ularning jamiyat oldidagi majburiyatlari umumlashmasi bo'lib ijtimoiy institut sifatidagi mohiyatiga mos keladi.

Shu bilan birga kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy funksiyalarini ularning texnologik (ishlab chiqarish) funksiyasi bilan chalkashtirib yubormaslik zarur.

Kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy vazifasi obyektga ta'sir ko'rsatishi darajasiga ko'ra ularning ichki chegarasidan tashqaridagi funktsiya bo'lib, jamiyatga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Kutubxona-axborot muassasalarining texnologik funksiyasi ta'sir ko'rsatishiga ko'ra kutubxonaning ichki faoliyati bo'lib, uning ma'lum tartibda ish yuritishi va muayyan darajadagi sifatni ta'minlash uchun zaruriy shart-sharoit bo'lib xizmat qiladi.

Jamiyat axborotlashuvining hozirgi sharoitida kutubxona-axborot muassasalari ijtimoiy vazifalarining asosiy yo'nalishlarini to'g'ri belgilab olish, ular faoliyatining asosiy mazmunini, yetakchi shakllarini aniq belgilab olish imkonini beradi. Bu faqat sohaviy ahamiyatgagina emas, balki umuminsoniy ahamiyatga ham ega bo'lib, axborot jamiyat hayoti uchun moddiy manbalar singari muhim ahamiyatga ega ekanligidan kelib chiqiladigan bo'lsa, kutubxona-axborot muassasalarining jamiyat hayotidagi ijtimoiy vazifalari yanada aniqlashadi. Hozirgi paytda jahon kutubxonashunosligida kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy vazifalari haqida turlicha fikrlar mavjuddir.

Dastlabki davrlarda kutubxona-axborot muassasalarining asosiy vazifasi kitoblar va turli hujjatlarni saqlashdan iborat deb qaralgan. Qadimgi grek tilidagi "bibliotheke" (grekcha-bibliion-kitob, theke-saqlanadigan joy) kitob saqlanadigan joy – shundan kelib chiqqan. Kitob saqlanadigan joylarning tashkil etilishi aslida kitoblarning va ularni mutolaa qilishning jamiyat hayotidagi ahamiyatidan kelib chiqilgan. Insoniyat tomonidan kashf etilgan eng birinchi mo'jiza – olov, ikkinchi mo'jiza – g'ildirak bo'lsa, uchinchi mo'jiza – kitobdir. Ushbu uch mo'jiza yangi taraqqiyot tomon yo'nalishini tubdan o'zgartirib yubordi.

Buyuk ilohiy va dunyoviy kitoblarda olamdagi oliy uyg'unlik va mukammallik, ilohiy haqiqatlar, dunyoviy ziddiyatlar va ularning yechimi insonning o'zligini tanitish, ezgu amallarni targ'ib qilish, insonlarni tafakkur qilishga chorlash mavjuddir.

Kitob inson hayotidagi haqiqiy maslahatchilardan biri, ezgu amallar yo'lida yo'lboshchi, insonni tushunadigan hamdard, ruhiy-ma'naviy quvvat beruvchi manbadir.

Yaxshi kitiob – siyosat, iqtisod, sarmoya, martaba, shuhrat, turli shart-sharoit va imkoniyatlarning hammasidan ustundir. Yaxshi kitob – donolar va mutafakkirlar bilan ma'naviy muloqotga kirishish, o'z-o'ziga hisob berish, o'zligini anglash, xatti-harakatini tahlil qilish, qayta baholash, fikrning tiniqlashishiga yordam beradi.

Har bir davrning asl ma'naviy qiyofasi o'sha davrda yaratilgan eng zo'r badiiy asarlarda o'z ifodasini topadi. Jumladan, Dante, Nizomiy, Dehlaviy, Jomiy, Navoiy, Shekspir, Cho'lpon, Oybek, Chingiz Aytmatov, Abdullo Oripov, Erkin Vohidov, Rauf Parfi asarlari o'z davrida haqiqat va adolatni yoritib bergan asarlardir. Yaxshi kitoblar hamma davrlarning ko'zgusi va ilk islohotchisidir. Shuning uchun ham "Kitob – soqov o'qituvchi" (Platon), "Dunyoda yaxshi kitoblar ko'p, lekin u kitoblar, ularni o'qiy oladiganlar uchungina yaxshi" (D.I.Pisarev), "Yomon kitoblar nafaqat befoyda, ular zararli hamdir" (L.N.Tolstoy), "Kitoblarni yoqishdan ham og'irroq jinoyatlar bor. Shulardan biri ularning o'qimaslik" (Iosif Brodskiy).

Hozirgi paytdagi "kutubxona-axborot muassasasi" tushunchasi "kitob saqlanadigan joy" ma'nosini anglatmaydi.

Kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiy vazifalari haqidagi tasavvurlar XX asrning ikkinchi yarmiga kelib insoniyat hayotida axborot omillarining kuchayib ketishi natijasida katta o'zgarishlarga uchradi.

Bugungi kunda kutubxonashunoslik fanidagi umumlashtirilgan xulosaga ko'ra kutubxona - axborot yetkazish, madaniy, ta'limiy-tarbiyaviy, ijtimoiylashtiruvchi vazifalarni bajaradi.

Axborot yetkazish vazifasi. Kutubxona-axborot muassasasi foydalanuvchi so'roviga ko'ra kitob, jurnal, maqola, elektron ko'rinishdagi manbalar, bibliografik ma'lumotlar, axborot haqidagi axborot yetkazish orqali o'zining axborot yetkazish vazifasini bajaradi.

Kutubxonalarning axborot yetkazish vazifasi axborot yetkazish shakli (kitob, jurnal, og'zaki xabar, elektron), adabiyotlarning turlari (badiiy, ilmiy, texnik, bolalar adabiyoti)ga bog'liq bo'lmagan holda amalga oshirilganligi sababli barcha kutubxonalar uchun umumiy bo'lgan vazifa hisoblanadi.

Axborot bilan ta'minlash foydalanuvchilarning umummadaniy darajasi, ma'lumotlilik, tarbiyalanganligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutubxona-axborot xizmati jarayonida alohida hisobga olinishi zarur. Bundan tashqari, kutubxonaning axborot yetkazish vazifasi boshqa kutubxonalar, ilmiy-texnika axboroti muassasalari faoliyati bilan chambarchas aloqadorlikda amalga oshiriladi.

Madaniy vazifasi. Kutubxona-axborot muassasalarining madaniy vazifasi-foydalanuvchilarning erkin ma'naviy rivojlanishi, jahon va malakaviy madaniyati qadriyatlaridan bahramand bo'lishi, madaniy faoliyat (ma'naviy mahsulot yaratish) uchun shart-sharoit yaratish singari barcha faoliyat yo'nalishlarining majmuyidan iboratdir.

Kutubxona-axborot muassasalarining faoliyatini ikki tomonlama yo'nalishdagi yo'lga tenglashtirish mumkin: birinchi yo'nalishda madaniy yutuqlar haqida kutubxonalar tomonidan foydalanuvchilarga axborot berilsa, ikkinchi yo'nalishda yangi yaratilgan madaniy boyliklar haqida axborot yetkaziladi.

Bugungi kunda jahon bo'yicha yaratilgan olti milliarddan ko'proq kitob bir milliondan ko'proq kutubxonalarda saqlanmoqda. Shunga ko'ra, har qanday ilmiy, ijodiy jarayon ushbu kutubxonalarda saqlanayotgan "insoniyat xotirasi" bilan chambarchas bog'liqlikda yuz berishini tasavvur qilish mumkin. Kutubxonalar kishilar madaniy-ishlab chiqarish faoliyatining qudratli quroli sifatida foydalanuvchilarning umumiy madaniyatining rivojlanishiga milliy va jahon madaniyatining muhim yutuqlaridan oziqlanishiga, ular ongida, turmush tarzida ijtimoiy me'yorlar, an'analar, madaniyat yutuqlarining o'rin olishiga muhim ahamiyat kasb etadi. Aholi madaniyati va kutubxonalar soni, ular fondining sifati, faoliyatining tashkil etilishi o'rtasida muhim bog'lanish va aloqadorlik mavjud ekanligini inkor etib bo'lmaydi.

Kutubxona-axborot muassasalari, madaniyatning rivojlanishini va uning yutuqlarini targ'ib qiluvchi universal vositadir. Ular hujjatlarda rasmiylashtirilgan barcha madaniy yutuqlarni qamrab oladi. Kutubxona-axborot muassasalari ko'pgina madaniyat muassasalaridan farqli holda har bir foydalanuvchiga individual tarzda yondashuv imkoniyatiga egadir.

Ta'limiy-tarbiyaviy vazifasi. Kutubxona-axborot muassasalarining ta'limiy vazifasi jamiyat a'zolarini ijtimoiylashtirish, ta'lim va mustaqil ta'lim, tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalashni o'z doirasiga qamrab olgan ma'naviy ishlab chiqarish va qayta ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat turlari majmuasida namoyon bo'ladi.

Kutubxona-axborot muassasalari ya'ngi ma'naviy makonda shaxsning ijtimoiylashuvida alohida va muhim rol o'ynaydi. Boshqa ko'pgina madaniy- ma'rifiy muassasalar singari ular kishilarga axborot manbalari vositasida yangilanayotgan O'zbekiston uchun xos bo'lgan qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtirishga oid muhim rolni bajaradilar.

Kutubxona-axborot muassasalarining ijtimoiylashtiruvchilik vazifasi axborotlar, ma'lumotlar, bilimlar manbalarini o'rganish va o'zlashtirish orqali foydalanuvchilarning ijtimoiy hayotga kirishishlari, jamiyatga, ijtimoiy guruhga xos bo'lgan qadriyatlar, ijtimoiy tajriba va bilimlar, xatti-harakat me'yorlarini o'zlashtirish vositasi ekanligida ko'rinadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni har bir foydalanuvchiga jamiyatning to'laqonli a'zosi bo'lish, muayyan nuqtayi nazardan yondashgan holda urf-odatlar, an'analar asosida yashash imkonini beradi. Bu esa jamiyat, uning tizimi, hayot shakllarining saqlanishini ta'minlaydi. Kutubxona-axborot muassasasi axborotlar, ma'lumotlar, bilim olishning turli vositalari orqali ijtimoiylashuvining mazmunini to'la anglashga yordam beradi [5].

Ijtimoiylashuv jarayonida foydalanuvchilar hayotda mavjud bo'lgan xatti-harakat me'yorlarini o'zlashtiradi, unga mos ravishda tafakkur yuritadi va faoliyat ko'rsatadi.

Kutubxona-axborot muassasalari ijtimoiylashtirish jarayonida qatnashuvchi boshqa muassasalarga nisbatan bir qancha ustunliklarga egadir. Jumladan, bir tomondan, ularning ushbu jarayondagi ishtiroki vaqt va imkoniyat jihatidan cheklanmagan bo'lsa, ikkinchidan, kutubxona-axborot muassasasi xizmatidan doimiy foydalanuvchilar o'zlari anglagan yoki anglamagan holda ijtimoiylashtirish obyekti bo'lib qoladilar.

Shunga ko'ra, kutubxona-axborot muassasasi va uzliksiz faoliyat ko'rsatuvchi ijtimoiylashtiruvchi institutdir. Kutubxona-axborot muassasalarining asosiy vazifasi ijtimoiy hayotning ijodkor faol subyektlarini shakllantirishidir.

Kutubxona-axborot muassasalari ta'lim va mustaqil ta'lim olish bilan bog'liq bo'lgan, ahamiyati doimo oshib boruvchi rolni bajaradi. Kutubxona-axborot muassasalari insoniyat tomonidan yaratilgan va to'plangan axborotlarni saqlovchi maorif, ta'lim, mustaqil ta'lim tizimidagi muhim bo'g'indir. Ta'limiy jarayonlarni samarali amalga oshirishda kutubxona-axborot muassasalari ularning axborot saqlovchisi sifatida alohida vazifani bajaradi.

Kutubxona-axborot muassasalari rasmiy ta'limdagina axborot saqlovchi bo'lib qolmasdan uzliksiz ta'lim va mustaqil ta'limning ham samarali vositasi hisoblanadi.

Madaniyat, fan, texnikaning eng yangi yutuqlari haqidagi axborotlar bilan ta'minlash orqali kutubxona-axborot muassasalari kishilarning tabiat va jamiyat qonunlari, inson va tabiat o'zaro munosabatlari haqidagi bilimlarni uzluksiz boyitib boradi.

Kutubxona-axborot muassasalarining yangi ma'naviy makondagi roli, ularning ijtimoiy vazifalarini qanchalik darajada samarali bajarishida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham ularning asosiy maqsadi umuman jamiyat hayotiy faoliyatini, xususan, har bir foydalanuvchini alohida maqbul axborot manbalari bilan ta'minlashdan iboratdir. Shuningdek, yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida kutubxona-axborot muassasalari ijtimoiy vazifalari har bir fuqoroni uning yoshi, jinsi, millati, ma'lumot darajasi, e'tiqodi, dinga munosabati va boshqa ijtimoiy demografik belgilardan qat'i nazar axborotlardan erkin foydalanish huquqini ham ta'minlashdan iboratdir.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Учинчи нашр.- Тошкент: Ўзбекистон нашриёти, 2022.- 440 бет.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари.- Тошкент: “Ўзбекистон”, 2020-456 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Туркия Республикаси Президенти девони халқ кутубхонасининг тантанали очилиши маросимидаги нутқи “Янги Ўзбекистон” ижтимоий-сиёсий газета, 2020 йил 21 февраль.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуг халқнинг иши ҳам улуг ва келажаги фаровон бўлади.- Тошкент: “Ўзбекистон”, 2019.-400 б.
5. Умаров А.О. Мутолаа маданияти: Шахс, жамият, тараққиёт.-Тошкент: Фан, 2004.-194 б.
6. Абдулазизов А. Мутолаа маданиятини шакллантиришнинг социологик таҳлили.-Тошкент: “Наврўз” нашриёти, 2016.- 176 б.
7. Йўлдошев Э. Кутубхонада болалар ўқишига раҳбарлик қилиш.-Тошкент: Ўзбекистон, 2002.-128 б.
8. Мелентева Е.П. Общая теория чтения. Москва, Наука, 2015.-230 с.
9. Мелентева Е.П. Чтение: явление, процесс, деятельность. Москва, Наука, 2018.-282 с.
10. Чудинова В.П. Развитие читательских компетенций в разных странах мира: исследования, стратегии, проекты, практики. Москва, Книга, 2014.-344 с.

Xakimova Muborak Yakubjanovna «Kutubxona-axborot faoliyati» kafedrasini mudiri, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti, Toshkent shahar M.Ulug'bek tumani, Yalang'och dahasi 127-a uy. Tel:977534079, hakimova.1979@bk.ru